

TỰ CHỦ CHIẾN LƯỢC CỦA CHÂU PHI TRONG TRẬT TỰ TOÀN CẦU MỚI: TỪ GÓC NHÌN KHU VỰC

Africa's Strategic Autonomy in the new global order: A regional perspective

NGUYỄN NHÂM*

Ngày nhận bài: 24/6/2025, ngày gửi phản biện: 30/6/2025, ngày duyệt đăng: 7/7/2025

Tự chủ chiến lược là một mục tiêu quan trọng nhằm giúp châu Phi thoát khỏi sự phụ thuộc vào bên ngoài, nâng cao vị thế trong hệ thống quốc tế và thúc đẩy phát triển bền vững. Sự ra đời của Khu vực Thương mại Tự do Lục địa Châu Phi (AfCFTA) và các sáng kiến khu vực khác phản ánh khát vọng tự chủ chiến lược của lục địa này. Trật tự toàn cầu đa cực hiện nay đang đặt châu Phi trước những cơ hội và thách thức, đòi hỏi phải có sự đoàn kết nội khối, đầu tư vào con người và công nghệ, cải cách thể chế và giảm dần sự phụ thuộc vào bên ngoài. Bài viết phân tích cách thức các quốc gia khu vực châu Phi theo đuổi tự chủ chiến lược; đánh giá cơ hội, thách thức cũng như tiềm năng, triển vọng đối với tự chủ chiến lược của châu Phi trong trật tự thế giới mới.

Từ khóa: Châu Phi, khu vực, trật tự toàn cầu, tự chủ chiến lược.

Strategic autonomy is an important goal to help Africa escape from external dependence, enhance its position in the international system and promote sustainable development. The birth of the African Continental Free Trade Area (AfCFTA) and other regional initiatives reflect the continent's aspiration for strategic autonomy. The current multipolar global order is presenting Africa with both opportunities and challenges, requiring intra-regional solidarity, investment in people and technology, institutional reform and a gradual reduction of external dependence. The paper analyzes how African countries pursue strategic autonomy; assesses the opportunities, challenges as well as potentials and prospects for Africa's strategy in the new world order.

Keywords: Africa, region, global order, strategic autonomy.

Mở đầu

Thế kỷ 21 chứng kiến những biến động sâu sắc trong cấu trúc quyền lực toàn cầu, với sự dịch chuyển dần từ trật tự đơn cực sang một hệ thống đa trung tâm phức tạp.

* Nguyên cán bộ Viện Chiến lược Quốc phòng, Bộ Quốc phòng; Email: nguyennham1941@gmail.com

Trong bối cảnh đó, châu Phi đang tích cực tìm kiếm tiếng nói độc lập và vị thế chiến lược, chủ động định hình tương lai của mình thông qua các cơ chế khu vực như Liên minh Châu Phi (AU), Khu vực Thương mại Tự do Lục địa Châu Phi (AfCFTA), các đối tác đa dạng hóa đến các sáng kiến ngoại giao và an ninh tập thể. Tuy nhiên, con đường hướng tới tự chủ chiến lược của châu lục này không phải không có nghịch lý. Một mặt, châu Phi đang trở thành “chiến trường” cạnh tranh giữa các cường quốc, mang lại cả cơ hội lẫn rủi ro, thách thức. Mặt khác, những hạn chế nội tại như khủng hoảng kinh tế, cơ sở hạ tầng yếu kém, bất ổn chính trị, xung đột sắc tộc - tôn giáo và sự phụ thuộc vào xuất khẩu tài nguyên tiếp tục cản trở những nỗ lực tự cường.

Bài viết làm rõ bản chất, xu hướng tự chủ chiến lược châu Phi từ góc độ khu vực. Các câu hỏi được đặt ra liên quan đến vấn đề tự chủ chiến lược của khu vực, bao gồm, châu lục này đã làm gì trên thực tế để vươn lên xác lập vị thế độc lập, cả việc phát huy động lực nội tại, các cơ chế hợp tác khu vực và hợp tác quốc tế? Làm thế nào các thể chế và quốc gia châu Phi có thể cân bằng giữa quan hệ đối ngoại linh hoạt và bảo vệ lợi ích cốt lõi? Liệu châu Phi có thể tận dụng được cơ hội từ sự đa cực hóa thế giới để bảo vệ lợi ích của mình, hay vẫn bị cuốn vào vòng xoáy phụ thuộc? Tầm nhìn, giới hạn và triển vọng đối với tự chủ chiến lược của khu vực trong một thế giới đầy biến động? Bằng cách phân tích các chiến lược kinh tế, an ninh và ngoại giao, nghiên cứu làm sáng tỏ động thái của châu Phi trong việc vươn lên tự chủ chiến lược, góp phần định hình trật tự toàn cầu mới, không chỉ như một đối tượng thụ động, mà là một tác nhân chủ động.

Cấu trúc bài viết gồm 3 phần: (1) Tự chủ chiến lược - khát vọng của khu vực châu Phi; (2) Cơ hội và thách thức; (3) Tiềm năng và triển vọng.

1. Tự chủ chiến lược - khát vọng của khu vực châu Phi

Có rất nhiều quan niệm khác nhau về tự chủ chiến lược như: Tự chủ chiến lược phản ánh khả năng của một quốc gia trong việc theo đuổi, triển khai chính sách đối ngoại phục vụ lợi ích quốc gia và các ưu tiên đã xác định mà không bị ràng buộc, tác động bởi bất kỳ quốc gia nào khác (Nguyễn Thị Thanh Thúy, Vũ Lê Thái Hoàng, 2024). Tự chủ chiến lược là việc các nước đưa ra những lựa chọn chỉ “đơn thuần dựa trên lợi ích quốc gia” (Jeff M. Smith, 2020). Tự chủ chiến lược là khả năng của một chủ thể trong việc định hình các ưu tiên và có đủ sức mạnh tổng hợp về thể chế, chính trị, vật chất để tự thực hiện các ưu tiên, quyết định đó mà không bị ảnh hưởng bởi bên thứ ba (Barbara Lippert, Nicolai von Ondarza, Volker Perthes, 2019). Sức mạnh tổng hợp quốc gia càng lớn sẽ giúp các quốc gia khẳng định chỗ đứng của mình trên trường quốc tế, tối đa hóa khả năng hành động độc lập và bảo vệ hiệu quả giá trị, lợi ích của mình trên thế giới (Suzana Anghel, Beatrix Immenkamp, Elena Lazarou, 2020).

Hầu hết quan niệm cho đến nay đều nhấn mạnh, để có khả năng tự chủ chiến lược, một quốc gia cần hội tụ đủ các yếu tố, bao gồm: sự độc lập về ý chí chính trị; khả năng tự quyết định và hành động thực tế; sức mạnh tổng hợp quốc gia để triển khai quyết tâm của mình. Bởi vì, một quốc gia dù có nội lực mạnh đến đâu, nhưng nếu thiếu sự nhận thức, ý chí về tự chủ, cũng khó có thể tự quyết định hoặc hành động một cách tự chủ. Trên thực tế, không ít quốc gia tầm trung có sức mạnh tổng hợp quốc gia hạn chế, song ngày càng thể hiện được các quyết định độc lập dựa trên cơ sở lợi ích quốc gia - dân tộc, cho dù những quyết định đó có thể gặp phải sức ép lớn từ các cường quốc.

Tự chủ chiến lược có các đặc điểm chính: (1) Độc lập trong ra quyết định quan trọng mà không bị chi phối bởi áp lực, sự can thiệp hoặc lệ thuộc vào bên ngoài; (2) Tự cường về kinh tế và công nghệ, giảm phụ thuộc vào bên ngoài, từ đó bảo vệ an ninh quốc gia, duy trì ổn định xã hội và nâng cao vị thế trong cạnh tranh toàn cầu; (3) Tự chủ về an ninh và quốc phòng để bảo vệ chủ quyền, an ninh quốc gia và ổn định chính trị, xã hội mà không cần dựa vào liên minh quân sự hoặc viện trợ từ nước ngoài; (4) Chủ động trong quan hệ quốc tế để đạt được mục tiêu chiến lược, đồng thời tận dụng cơ hội và ứng phó hiệu quả với thách thức trong bối cảnh quốc tế biến động. Tự chủ chiến lược không có nghĩa là cô lập hoặc đóng cửa, mà là chủ động, độc lập trong hoạch định chính sách, giữ vững chủ quyền và lợi ích quốc gia, đồng thời mở rộng hợp tác quốc tế một cách bình đẳng, cùng có lợi.

Tự chủ chiến lược ngày càng trở nên quan trọng trong bối cảnh toàn cầu hóa, cạnh tranh địa chính trị và sự biến động của kinh tế, công nghệ, là yếu tố sống còn để một quốc gia tồn tại và phát triển. Tự chủ chiến lược giúp quốc gia duy trì khả năng ra quyết định độc lập, tránh bị chi phối bởi các cường quốc hoặc liên minh bên ngoài. Tự chủ chiến lược giúp quốc gia ứng phó với xung đột, khủng hoảng (chiến tranh, cấm vận); giảm rủi ro chuỗi cung ứng, tránh bị ảnh hưởng bởi biến động thị trường toàn cầu (đại dịch, chiến tranh thương mại); phát triển công nghệ nội địa, kiểm soát công nghệ lõi, không bị phụ thuộc vào đối tác nước ngoài, kiểm soát tài nguyên chiến lược.

Với châu Phi, khu vực này ngày càng thể hiện rõ xu hướng tự chủ chiến lược nhằm tìm kiếm vị thế độc lập, lợi ích của nhóm quốc gia và cả khu vực trong bối cảnh địa chính trị toàn cầu có nhiều biến động. Một số điểm nổi bật của xu hướng này tại châu Phi, bao gồm:

(1) Thúc đẩy hội nhập khu vực, với AfCFTA và các tổ chức khu vực khác. AfCFTA tạo ra một thị trường chung, thúc đẩy thương mại nội khối và giảm phụ thuộc vào bên ngoài (Vụ Thị trường châu Á - Châu Phi, 2024). Các tổ chức khu vực như: Liên minh Châu Phi (AU); Cộng đồng Kinh tế Châu Phi (AEC); Cộng đồng Kinh tế Tây Phi (ECOWAS); Cộng đồng Phát triển miền Nam Châu Phi (SADC); Cộng đồng

Đông Phi (EAC) và các tổ chức khác đang đẩy mạnh hợp tác về an ninh, kinh tế và chính trị.

(2) Đa dạng hóa đối tác, giảm phụ thuộc vào phương Tây. Nhiều nước châu Phi đang mở rộng quan hệ với các nước như Trung Quốc, Nga, Thổ Nhĩ Kỳ, Ấn Độ thay vì chỉ tập trung vào phương Tây. Phát triển công nghiệp quốc phòng nội địa để giảm nhập khẩu vũ khí (Nigeria sản xuất AK-47, đóng tàu; Nam Phi xuất khẩu pháo tự hành G6, tên lửa chống tăng; Ai Cập sản xuất xe bọc thép, tên lửa đạn đạo, máy bay không người lái).

(3) Chủ động hơn trong giải quyết xung đột khu vực, thể hiện qua các sáng kiến và cơ chế do chính các quốc gia châu Phi dẫn dắt. AU thành lập Hội đồng Hòa bình và An ninh (PSC) để ngăn chặn, quản lý và giải quyết xung đột; triển khai sứ mệnh gìn giữ hòa bình tại Somalia (AMISOM) và chống phiến quân Boko Haram (MNJTF). Liên quân chống khủng bố G5 Sahel được thành lập, bao gồm các binh sĩ của Mauritania, Mali, Burkina Faso, Niger và Chad (Lâm Anh, 2018).

(4) Hướng tới phát triển kinh tế bền vững, đảm bảo cân bằng yếu tố kinh tế, xã hội và môi trường. Các nước châu Phi tăng cường đầu tư vào cơ sở hạ tầng nhằm kết nối giao thông, năng lượng, phát triển nông nghiệp bền vững, công nghiệp xanh, kinh tế tuần hoàn. Sáng kiến Công nghiệp hóa xanh châu Phi đã được ra mắt tháng 12 - 2023 tại COP28 (Trung Khánh, 2023).

(5) Khẳng định tiếng nói của khu vực trên trường quốc tế, ủng hộ thế giới đa cực, ủng hộ cải tổ Hội đồng Bảo an Liên Hợp Quốc để có đại diện thường trực, phản đối sự chi phối của một số nước lớn. Các nước như Nam Phi, Ai Cập, Ethiopia tích cực tham gia Tổ chức Thương mại Thế giới (WTO), nhóm các nền kinh tế lớn (G20), nhóm các nền kinh tế mới nổi (BRICS) để bảo vệ lợi ích của châu lục, khẳng định vai trò trong các tổ chức toàn cầu. Tháng 6 năm 2023, các lãnh đạo châu Phi còn thành lập một phái đoàn và đưa ra một đề xuất hòa bình nhằm chấm dứt xung đột Nga - Ukraine (Hồng Nhung, 2023).

Giới chuyên gia cho rằng, có các nhân tố chính làm gia tăng xu hướng tự chủ chiến lược của các quốc gia trên thế giới, trong đó có khu vực châu Phi. Trước hết là những biến động của bối cảnh địa chính trị. Cạnh tranh Mỹ - Trung, xung đột Nga - Ukraine và các cuộc khủng hoảng toàn cầu (đại dịch, thiếu hụt chuỗi cung ứng) khiến các quốc gia nhận ra rằng phụ thuộc vào bên ngoài có thể gây rủi ro an ninh kinh tế và chính trị.

Cuộc chiến công nghệ Mỹ - Trung (như lệnh cấm bán dẫn, hạn chế với Huawei) thúc đẩy các nước đầu tư vào công nghệ nội địa. Các quốc gia như Hàn Quốc, Ấn Độ đẩy mạnh sản xuất chip, trong khi EU tăng cường phát triển trí tuệ nhân tạo (AI) và năng lượng tái tạo. Các nước nhỏ hơn muốn tránh bị cuốn vào cạnh tranh nước lớn, nên có xu hướng cân bằng

quan hệ và tăng cường nội lực. Chẳng hạn, ASEAN thúc đẩy “Tầm nhìn ASEAN 2045” với trọng tâm tự cường, trong khi Ấn Độ theo đuổi Chiến lược “Atmanirbhar Bharat” (Ấn Độ tự lực).

Dịch bệnh và khủng hoảng toàn cầu (đại dịch, khủng hoảng kinh tế, chính trị) thúc đẩy xu hướng tự chủ chiến lược của các quốc gia, khu vực. Dịch COVID-19 đã phơi bày sự phụ thuộc vào chuỗi cung ứng tập trung, thúc đẩy xu hướng sản xuất gần (nearshoring) và dự trữ chiến lược (lương thực, thực phẩm, dược phẩm và vật tư y tế, năng lượng...). Nhiều nước đang tái cơ cấu để tăng tự chủ chiến lược, thúc đẩy sản xuất nội địa hoặc đa dạng hóa nguồn cung để giảm phụ thuộc bên ngoài.

Toàn cầu hóa đang trải qua quá trình tái định hình mạnh mẽ, chuyển từ “phụ thuộc lẫn nhau” sang “tự chủ có chọn lọc”. Sự dịch chuyển từ toàn cầu hóa sang khu vực hóa (regionalization), ưu tiên hợp tác với các đối tác tin cậy; nhiều xu hướng mới như tự cường kinh tế của các quốc gia; toàn cầu hóa xanh và bền vững; giảm phụ thuộc vào đô la Mỹ. Phân mảnh tiêu chuẩn kỹ thuật do cạnh tranh công nghệ. Tài chính toàn cầu phân mảnh, tiền tệ kỹ thuật số của ngân hàng trung ương (CBDC) được đẩy mạnh để giảm lệ thuộc.

2. Cơ hội và thách thức

Châu Phi đang đứng trước những cơ hội cho tự chủ chiến lược của khu vực.

Thứ nhất, châu Phi là nơi chiếm một tỷ lệ rất lớn tài nguyên thiên nhiên của thế giới. Dân số trẻ, tăng nhanh và đang được giáo dục tốt hơn. Châu lục này cũng là nơi có 11 trong số 20 nền kinh tế tăng trưởng nhanh nhất thế giới vào năm 2024 (Vũ Thanh, 2025). AfCFTA là nỗ lực lớn nhằm tăng cường thương mại nội khối, loại bỏ thuế quan đối với phần lớn hàng hóa thương mại giữa các nước thành viên, giảm các rào cản phi thuế quan và tạo điều kiện thuận lợi cho thương mại dịch vụ, di chuyển vốn và con người. AfCFTA dự báo tăng giá trị thương mại nội khối từ 15 - 25% (chuyển thành giá trị từ 50 - 70 tỷ USD vào năm 2040) (Việt Dũng, 2020), tăng gấp đôi thương mại nội khối vào năm 2030 (Việt Dũng, 2021), giảm sự phụ thuộc vào nhập khẩu và cũng tạo ra nhiều việc làm hơn.

Thứ hai, xuất hiện “làn gió mới” trong cấu trúc chính trị của lục địa sau các cuộc bầu cử ở khu vực năm 2024. Tại nhiều quốc gia then chốt, lần đầu tiên các đảng cầm quyền lâu đời phải chuyển giao quyền lực cho những đảng đối lập như ở Nam Phi, Botswana, Ghana, Mozambique (Báo Quốc tế, 2025a). Đây được xem là một bước tiến lịch sử trong thúc đẩy tính minh bạch và cạnh tranh chính trị. Sau bầu cử, rất nhiều nhà lãnh đạo trẻ, có tư duy đổi mới đã lên nắm quyền, đại diện cho một thế hệ mới với định hướng chính sách nhấn mạnh vào lợi ích quốc gia, chủ quyền, độc lập trước những ảnh hưởng từ bên ngoài.

Thứ ba, cấu trúc quyền lực ở khu vực cũng được tái định hình mạnh mẽ. Việc ba quốc gia Mali, Burkina Faso và Niger tuyên bố thành lập “Liên bang các quốc gia Sahel” năm 2024, đánh dấu nỗ lực mới nhằm tăng cường hội nhập chính trị, kinh tế, quân sự. Mặc dù còn một số vướng mắc, bước đi này thể hiện quyết tâm của các quốc gia trong việc định hình tương lai khu vực theo hướng tự chủ hơn. Trước đó, ba nước này đã ký hiệp ước an ninh phòng thủ chung và cam kết hỗ trợ lẫn nhau trong trường hợp có bất kỳ cuộc nổi dậy hoặc xâm lược nào từ bên ngoài (Minh Đức, Ngọc Hữu, 2024). Nhiều nhà bình luận quốc tế cho rằng đây là một trong những yếu tố góp phần thúc đẩy làn sóng đấu tranh xóa bỏ các di sản của chủ nghĩa thực dân do Pháp và các cường quốc phương Tây để lại.

Thứ tư, sự dịch chuyển quyền lực toàn cầu hiện nay, đặc biệt là sự cạnh tranh chiến lược giữa các cường quốc như Mỹ, Trung Quốc, Liên minh Châu Âu (EU) và Nga. Ấn Độ, Thổ Nhĩ Kỳ, Các Tiểu vương quốc Arab Thống nhất (UAE) cũng đang tăng cường đầu tư vào khu vực, đang tạo ra cơ hội lớn để châu Phi có thêm lựa chọn, tránh phụ thuộc vào một đối tác duy nhất. Châu Phi có thể đàm phán để tham gia sâu hơn vào chuỗi giá trị toàn cầu thay vì chỉ xuất khẩu nguyên liệu thô, nhờ đó mà tăng cường vị thế trong chuỗi cung ứng toàn cầu. AfCFTA cho phép châu Phi đàm phán với các đối tác từ vị thế một thị trường thống nhất hơn là từng quốc gia riêng lẻ. Châu Phi cũng có thể sử dụng ngoại giao đa phương, tận dụng các diễn đàn như G20, BRICS, Liên Hợp Quốc để nâng cao tiếng nói và đảm bảo các thỏa thuận công bằng hơn.

Thứ năm, châu Phi đang mở rộng quan hệ tốt đẹp với Nga và một số cường quốc khác ngoài phương Tây. Trên thực tế, Nga đã có những đóng góp tích cực vào việc phát triển nguồn nhân lực, bao gồm việc tăng số lượng học bổng cho sinh viên các nước châu Phi và mở chi nhánh của một số trường đại học Nga tại khu vực này. Mới đây, ngày 24 tháng 4, Ngoại trưởng Sergei Lavrov tuyên bố Nga sẽ tiếp tục hỗ trợ củng cố năng lực quốc phòng và chủ quyền của các nước châu Phi (Đăng Cường, 2024). Mỗi quan hệ tốt đẹp này có thể mang lại nhiều lợi ích, như đa dạng hóa quan hệ đối tác, giảm phụ thuộc vào phương Tây; tăng cường an ninh và hợp tác quốc phòng,...

Thứ sáu, trong những năm gần đây, một số quốc gia đã bắt đầu rút dần lực lượng quân sự khỏi châu Phi do áp lực chính trị, thay đổi chiến lược hoặc kết thúc nhiệm vụ, tạo điều kiện thuận lợi cho việc tự chủ về quân sự, an ninh, quốc phòng của khu vực. Pháp chính thức không còn hiện diện quân sự ở châu Phi (Minh Đức, 2025). Mỹ giảm sự hiện diện của quân đội ở nước ngoài, bao gồm cả châu Phi, nhằm xây dựng năng lực quân sự địa phương để cho phép các hoạt động độc lập và giảm sự phụ thuộc vào lực lượng Mỹ (Vũ Thanh, 2025).

Tuy có nhiều cơ hội được mở ra, châu Phi đang đối mặt với nhiều thách thức trong việc đạt được tự chủ chiến lược cho khu vực.

Một là, về kinh tế, châu Phi phụ thuộc kinh tế vào Trung Quốc và phương Tây. Hiện Trung Quốc là đối tác thương mại và đầu tư lớn nhất của châu Phi, đặc biệt về cơ sở hạ tầng. Tuy nhiên, điều này được nhiều người cho là dẫn đến nợ nần và nguy cơ “bẫy nợ”. EU và Mỹ cũng có ảnh hưởng lớn thông qua các hiệp định thương mại, viện trợ, nhưng thường đi kèm điều kiện chính trị. Theo Báo cáo thương mại châu Phi 2025, tổng kim ngạch thương mại hàng hóa của khu vực châu Phi năm 2024 tuy đã phục hồi, tăng 13,9% lên 1,5 nghìn tỷ USD, sau khi đã giảm 5,4% vào năm 2023, nhưng vẫn chỉ chiếm 3,3% kim ngạch xuất khẩu toàn cầu (CIIS, 2025).

Nhiều nước châu Phi có nền kinh tế chủ yếu dựa vào xuất khẩu tài nguyên thô (dầu mỏ, khoáng sản, nông sản) thay vì công nghiệp chế biến, dễ bị ảnh hưởng bởi biến động giá cả thế giới và thiếu đa dạng hóa kinh tế. Nợ công cao, phụ thuộc vào đầu tư nước ngoài, cơ sở hạ tầng yếu kém. Hạ tầng và công nghệ lạc hậu khiến châu Phi phụ thuộc vào nhập khẩu công nghệ, từ vũ khí đến thiết bị y tế, điện tử. AfCFTA với mục tiêu tạo ra khu vực thương mại tự do lớn nhất thế giới, tăng cường thương mại nội khối, nhưng tiến độ diễn ra chậm so với kỳ vọng. Năm 2024, châu Phi phải chi 75 tỷ USD trả lãi các khoản nợ và sẽ phải chi tới 10 tỷ USD hàng năm trong 5 năm tới để tái cấp vốn cho các khoản vay (Trí Đức, 2024).

Hai là, về chính trị - ngoại giao, châu Phi chịu nhiều ảnh hưởng chính trị từ bên ngoài. Các cường quốc tranh giành ảnh hưởng như Mỹ, Trung Quốc, Nga, EU, đến các quốc gia vùng Vịnh (Linh Anh, 2025), đều có chiến lược riêng ở châu Phi, từ an ninh đến tiếp cận tài nguyên. Nhiều chính phủ bị lệ thuộc vào viện trợ hoặc hỗ trợ quân sự nước ngoài, dẫn đến suy yếu chủ quyền và khả năng tự quyết. Bất ổn chính trị, tranh giành quyền lực, xung đột nội bộ, tham nhũng và thiếu minh bạch làm suy giảm khả năng hoạch định chính sách độc lập.

Sự khác biệt về thể chế chính trị (một số nước theo thể chế dân chủ đa đảng, số khác theo thể chế độc tài, quân sự hay thể chế “lãnh đạo lâu năm”), cũng như sự khác biệt về chính sách kinh tế, chính sách đối ngoại và an ninh, quốc phòng giữa các quốc gia châu Phi hiện nay phản ánh sự phân hóa sâu sắc về điều kiện tự nhiên, di sản thuộc địa và lựa chọn của giới lãnh đạo, tạo nên thách thức cho tự chủ chiến lược, căn cơ chế điều phối mạnh mẽ hơn từ AU và các tổ chức khu vực.

Ba là, về an ninh - quốc phòng, xung đột nội bộ và can thiệp quân sự từ nước ngoài làm suy yếu khả năng tự chủ của khu vực. Từ năm 2020 - 2023, có tới tám cuộc đảo chính diễn ra tại các quốc gia như Mali, Guinea, Burkina Faso, Niger, Sudan,... (Báo Quốc tế, 2025b). Xung đột giữa Ethiopia và Somalia, Morocco và Algeria chưa được giải quyết. Mâu thuẫn giữa Liên minh các nước Sahel (AES) và ECOWAS là một điểm nóng chính trị - an ninh hiện nay. Các cuộc tấn công khủng bố vẫn diễn ra thường xuyên (chỉ trong quý II năm 2024, có khoảng 1.000 vụ) (Báo Quốc tế, 2025b). Nhiều quốc gia

châu Phi vẫn dựa vào sự hỗ trợ quân sự từ các cường quốc như Mỹ, Pháp, Nga và Trung Quốc. Các tổ chức an ninh khu vực (PSC, ECOWAS, SADC, AU, AES) có nỗ lực tự chủ nhưng thiếu nguồn lực và sự phối hợp hiệu quả.

Bốn là, về văn hóa - xã hội, di sản thuộc địa vẫn ảnh hưởng đến tư duy chính trị và kinh tế của châu Phi. Nạn thất nghiệp vẫn còn là một căn bệnh kinh niên của châu lục. Bất bình đẳng kinh tế, xã hội là một trong những thách thức lớn nhất mà châu Phi phải đối mặt (chênh lệch thu nhập, tiếp cận các dịch vụ không đồng đều, sự khác biệt về điều kiện sống giữa thành thị và nông thôn). Di cư và tị nạn do xung đột. Dân số trẻ nhưng chất lượng giáo dục và cơ hội việc làm hạn chế làm giảm năng lực cạnh tranh của các nền kinh tế.

Năm là, châu Phi vẫn đang đối mặt với nhiều mâu thuẫn phức tạp không dễ giải quyết để đạt được mục tiêu tự chủ chiến lược. Việc chuyển giao sang thể hệ lãnh đạo trẻ tuy đã mở ra triển vọng về sự thống nhất và tự cường, song đồng thời cũng đặt ra thách thức trong việc duy trì cân bằng quan hệ với các cường quốc, trong khi vẫn đảm bảo ổn định nội bộ. Việc một số cường quốc rút lui khỏi vai trò truyền thống vừa tạo thuận lợi cho châu Phi tự chủ chiến lược, vừa tạo ra khoảng trống quyền lực khó lấp đầy, qua đó tạo điều kiện cho các cường quốc khác gia tăng ảnh hưởng. Trong bối cảnh đó, dù theo đuổi xu hướng đa phương hóa và giữa lập trường “không liên kết”, nhiều quốc gia châu Phi vẫn phải chịu áp lực chọn phe từ các cường quốc.

3. Tiềm năng và triển vọng

Theo giới chuyên gia, để mở ra nhiều tiềm năng, triển vọng cho tự chủ chiến lược trong tương lai, chính phủ các nước châu Phi cần phát huy đoàn kết và hợp tác nội khối, củng cố thể chế khu vực, tăng cường vai trò của AU; triển khai hiệu quả AfCFTA, mở rộng thị trường nội địa, giảm thuế quan và tăng cường trao đổi thương mại giữa các quốc gia. Đẩy mạnh hợp tác trong các tổ chức khu vực như ECOWAS (Tây Phi), SADC (Nam Phi), EAC (Đông Phi) để giải quyết các vấn đề chung. Đoàn kết trên trường quốc tế, có tiếng nói chung trong các tổ chức quốc tế. Hợp tác với các đối tác bên ngoài trên tinh thần bình đẳng, tránh phụ thuộc vào một bên nào. Khuyến khích giao lưu văn hóa để tăng cường hiểu biết và đoàn kết trong nhân dân.

Đẩy mạnh phát triển kinh tế, công nghiệp hóa, giảm phụ thuộc vào xuất khẩu tài nguyên và nhập khẩu hàng hóa công nghiệp. Đa dạng hóa nền kinh tế, phát triển công nghiệp chế biến, sản xuất (các khu công nghiệp tập trung, đầu tư chế biến nông sản, khoáng sản). Ưu tiên phát triển ngành công nghiệp nhẹ (dệt may, da giày, lắp ráp điện tử), tạo việc làm và nâng cao giá trị gia tăng. Đầu tư nông nghiệp công nghệ cao, áp dụng công nghệ tưới tiêu, giống cây trồng năng suất cao, chế biến sâu nông sản. Xây dựng các khu công nghiệp, thúc đẩy sản xuất trong nước, giảm nhập khẩu hàng hóa công nghiệp, phát triển

chuỗi cung ứng nội địa. Phát triển cơ sở hạ tầng giao thông, năng lượng, viễn thông. Đảm bảo an ninh lương thực, giảm lệ thuộc vào nhập khẩu lương thực. Đầu tư vào năng lượng tái tạo (mặt trời, gió, thủy điện), giảm phụ thuộc vào nhiên liệu hóa thạch nhập khẩu.

Tự chủ về tài chính và giảm phụ thuộc vào viện trợ, phát triển thị trường vốn nội địa, tăng cường các quỹ đầu tư châu Phi, phát hành trái phiếu khu vực. Cải cách thuế và quản lý tài chính công, chống thất thu, tăng cường thu thuế từ các tập đoàn đa quốc gia hoạt động tại khu vực. Giảm dần nguồn viện trợ không hoàn lại. Xây dựng quỹ dự trữ quốc gia để ứng phó với khủng hoảng. Đa dạng hóa nguồn thu từ xuất khẩu, giảm phụ thuộc vào tài nguyên thiên nhiên thô. Thu hút đầu tư nước ngoài có chọn lọc, tạo môi trường kinh doanh thuận lợi để thu hút FDI. Khuyến khích doanh nghiệp nội địa liên doanh với công ty nước ngoài để học hỏi công nghệ. Xây dựng chính sách bảo hộ hợp lý để hỗ trợ doanh nghiệp trong nước cạnh tranh.

Đầu tư mạnh mẽ vào giáo dục và thúc đẩy đổi mới công nghệ. Nâng cao chất lượng đào tạo, xây dựng các trường đại học và trung tâm đào tạo nghề chất lượng cao, tập trung vào STEM (Khoa học, Công nghệ, Kỹ thuật, Toán học). Xây dựng trung tâm nghiên cứu chung, chia sẻ tri thức và đào tạo nguồn nhân lực chất lượng cao. Đào tạo kỹ năng lãnh đạo và khởi nghiệp (khuyến khích tinh thần sáng tạo và tư duy phản biện trong giới trẻ, hỗ trợ các chương trình khởi nghiệp). Xây dựng hệ sinh thái khởi nghiệp công nghệ, phát triển các trung tâm công nghệ như Nairobi (Kenya), Lagos (Nigeria) hay Johannesburg (Nam Phi). Đầu tư vào AI, blockchain, năng lượng tái tạo và nông nghiệp thông minh. Kết nối kỹ thuật số, mở rộng Internet băng rộng và 5G để giảm khoảng cách số. Khuyến khích nghiên cứu và phát triển (R&D), hợp tác với các trung tâm công nghệ toàn cầu nhưng vẫn đảm bảo chuyển giao công nghệ có lợi cho châu Phi.

Tăng cường an ninh và ổn định chính trị. Xây dựng năng lực an ninh nội bộ, hiện đại hóa lực lượng an ninh. Đào tạo và trang bị cho quân đội, cảnh sát và lực lượng đặc nhiệm để đối phó với các nhóm khủng bố như Al Qaeda, Boko Haram, Al-Shabaab, Ansaroul Islam, IS. Tăng cường chia sẻ thông tin tình báo, thiết lập các trung tâm chống khủng bố chung giữa các nước để ngăn chặn các cuộc tấn công xuyên biên giới. Đẩy mạnh chiến dịch truy quét tận gốc khủng bố. Giải quyết xung đột nội bộ thông qua việc thúc đẩy đối thoại hòa bình. Khuyến khích các giải pháp chính trị cho các cuộc xung đột sắc tộc, tôn giáo (như ở Ethiopia, Mali, Sudan). Thành lập lực lượng gìn giữ hòa bình châu Phi, giảm sự can thiệp từ bên ngoài trong các xung đột nội bộ. Đẩy mạnh quản trị minh bạch, tạo môi trường thuận lợi cho đầu tư và phát triển, đảm bảo công bằng xã hội, giám sát mẫn trong dân chúng.

Cải cách mạnh mẽ thể chế, ổn định chính sách, cải thiện môi trường pháp lý để doanh nghiệp yên tâm đầu tư dài hạn. Tăng cường minh bạch và trách nhiệm giải trình, công khai ngân sách và chi tiêu công. Đấu tranh chống tham nhũng, lãng phí ngân sách

công. Thành lập cơ quan chống tham nhũng độc lập, xây dựng luật bảo vệ người tố giác tham nhũng. Cải cách hệ thống tư pháp và pháp luật. Đảm bảo hệ thống tòa án không bị can thiệp chính trị. Áp dụng hình phạt nghiêm khắc với tham nhũng, kể cả lãnh đạo cấp cao. Phát triển thể chế dân chủ và quản trị, tăng cường sự tham gia của người dân, chống độc quyền quyền lực. Hợp tác quốc tế và khu vực trong thu hồi tài sản tham nhũng (các tổ chức như Ngân hàng Thế giới (WB), Quỹ Tiền tệ quốc tế (IMF)). Đào tạo công chức về đạo đức công vụ, giáo dục công dân về quyền và trách nhiệm.

Định hình chính sách đối ngoại độc lập, đa dạng hóa quan hệ đối tác, tránh lệ thuộc vào một cường quốc. Hợp tác với nhiều cường quốc như Mỹ, EU, Trung Quốc, Nga, Ấn Độ, Thổ Nhĩ Kỳ và các nước Trung Đông để cân bằng ảnh hưởng. Đẩy mạnh hợp tác với các nước đang phát triển khác để giảm phụ thuộc vào các cường quốc truyền thống. Tích cực tham gia vào các tổ chức đa phương, các diễn đàn quốc tế (G20, BRICS, WTO, UN) để nâng cao tiếng nói của châu Phi trong các vấn đề toàn cầu. Cân bằng quan hệ với các cường quốc, tránh rơi vào “bẫy nợ” hoặc trở thành địa bàn cạnh tranh địa chính trị.

Kết luận

Tự chủ chiến lược của châu Phi trong trật tự toàn cầu mới không chỉ là một lựa chọn mà còn là yêu cầu tất yếu để khu vực này khẳng định vị thế, bảo vệ lợi ích và thúc đẩy phát triển bền vững. Trong bối cảnh thế giới đang chuyển dịch sang đa cực, châu Phi cần tận dụng cơ hội từ sự cạnh tranh giữa các cường quốc để tăng cường tiếng nói và vai trò trên trường quốc tế. Đồng thời, phải đoàn kết, thúc đẩy hợp tác nội khối, xây dựng năng lực tự cường kinh tế, quốc phòng và ngoại giao. Bằng cách phát huy tiềm năng nội tại, đẩy mạnh liên kết khu vực và duy trì cân bằng quan hệ với các đối tác bên ngoài, châu Phi có thể định hình một tương lai tự chủ, giảm phụ thuộc và trở thành một cực quan trọng trong trật tự toàn cầu mới. Tuy nhiên, các chuyên gia cho rằng, với tình hình hiện nay, châu Phi vẫn sẽ tiếp tục là “chiến trường” cạnh tranh ảnh hưởng của các cường quốc, mức độ tự chủ cao và tự chủ toàn diện sẽ khó có thể đạt được, ít nhất là trong tương lai gần.

Tài liệu tham khảo

1. Lâm Anh (2018). *G5 Sahel được tăng cường sức mạnh chống khủng bố*. <https://www.qdnd.vn>. Ngày truy cập 15/6/2025.
2. Linh Anh (2025). *Các quốc gia vùng Vịnh tiến vào châu Phi*. <https://daibieunhandan.vn>. Ngày truy cập 12/6/2025.
3. Báo Quốc tế (2025a). *Châu Phi trên hành trình tự chủ và đổi mới (kỳ I): “Viết lại” trật tự quyền lực*. <https://baoquoctevn>. Ngày truy cập 17/3/2025.

4. Báo Quốc tế (2025b). *Châu Phi trên hành trình tự chủ và đổi mới (kỳ II): Vẫn còn lắm bở ngỡ, nhiều đau thương*. <https://baoquocte.vn>. Ngày truy cập 19/3/2025.
5. Đặng Cường (2024). *Nga tuyên bố sẽ tiếp tục giúp tăng cường an ninh cho các nước châu Phi*. <https://vov.vn>. Ngày truy cập 25/4/2024.
6. Việt Dũng (2020). *AfCFTA bắt đầu có hiệu lực thực thi từ tháng 01/2021*. <https://congtuong.vn>. Ngày truy cập 18/11/2020.
7. Việt Dũng (2021). *AfCFTA giúp tăng gấp đôi thương mại nội châu Phi vào năm 2030*. <https://congtuong.vn>. Ngày truy cập 18/11/2021.
8. Minh Đức, Ngọc Hữu (2024). *Sự ra đời Liên bang Mali - Burkina Faso - Niger và những tác động đến an ninh khu vực*. <https://tapchiquptd.vn>. Ngày truy cập 28/10/2024.
9. Minh Đức (Theo France24, Anadolu2025). *Pháp chính thức không còn hiện diện quân sự ở quốc gia châu Phi này*. <https://www.nguoiduatin.vn>. Ngày truy cập 31/01/2025.
10. Trí Đức (2024). *Năm 2025, các nước châu Phi trả lãi hàng chục tỷ USD*. <https://hanoionline.vn>. Truy cập ngày 03/6/2025.
11. Trung Khánh (2023). *COP28: Các nhà lãnh đạo châu Phi khởi động sáng kiến công nghiệp hóa xanh*. <https://baotintuc.vn>. Ngày truy cập 15/6/2025.
12. Hồng Nhung (2023). *Cơ hội hòa bình cho Ukraine sau sứ mệnh trung gian hòa giải của phái đoàn châu Phi*. <https://vov.vn>. Ngày truy cập 08/6/2025.
13. PV/CIISVOV (2025). *Thương mại Châu Phi năm 2025 như thế nào trong nền kinh tế toàn cầu đầy biến động?* <https://www.hoinhap.org.vn/tin-tuc/tin-quoc-te/59289-thuong-mai-chau-phi-nam-2025-nhu-the-nao-trong-nen-kinh-te-toan-cau-day-bien-dong.html><https://thuonghieucongluan.com.vn>. Ngày truy cập 30/6/2025.
14. Vũ Thanh (2025). *Quân đội Mỹ điều chỉnh chiến lược an ninh châu Phi*. <https://baotintuc.vn>. Ngày truy cập 12/6/2025.
15. Nghiêm Thị Thanh Thúy, Vũ Lê Thái Hoàng (2024). *Kinh nghiệm tự chủ chiến lược của một số quốc gia trên thế giới và hàm ý chính sách đối với Việt Nam*. <https://www.tapchiconsan.org.vn>. Ngày truy cập 15/6/2025.
16. Vụ Thị trường châu Á - Châu Phi (2024). *Hiệp định Thương mại tự do Lục địa châu Phi và cơ hội cho giao thương của Việt Nam*. <https://moit.gov.vn>. Ngày truy cập 20/6/2025.
17. Barbara Lippert, Nicolai von Ondarza, Volker Perthes (2019). *European Strategic Autonomy: Actors, Issues, Conflicts of Interests*. SWP Research Paper. <https://www.swp-berlin.org>. Ngày truy cập 15/6/2025.
18. Jeff M. Smith (2020). *Strategic Autonomy and US - Indian Relations. War on the rock*. <https://warontherocks.com>, ngày 6-11-2020. Ngày truy cập 15/6/2025.
19. Suzana Anghel, Beatrix Immenkamp, Elena Lazarou (2020). *On the path to 'strategic autonomy'*. *European Parliamentary Research Service*. <https://www.europarl.europa.eu>. Ngày truy cập 20/6/2025.